

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

ISSN 2307-3179 (Print)

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 39-42

Київ – 2022

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ
ІСТОРІЇ**

39-42'2022

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (*головний редактор*),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
О.В. Потильчак, В. Сукарев

**BULLETIN OF
AGRARIAN
HISTORY**

Editorial Board Members:

Zhurba M. (*Editor-in-chief*),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Potylchak O., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

39-42'2022

Scientific journal

УДК 94:63(100)

В 53

DOI: 10.31392/VAN-2022.39-42

Засновники:

- Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
- Національний університет біоресурсів і природокористування України
- Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

*Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.*

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р. журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032 історія та археологія)

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
<https://agrarian-history.com.ua>

Адміністратор сайту:

С. Діхтяр

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (044) 520-12-05;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історико-філософського факультету
НПУ ім. М.П. Драгоманова
(протокол № 3 від 26.10.2022 р.)

Підп. до друку 02.11.2022

Формат 70 x 108 1/16.

Папір офсет. Друк. різogr.

Ум. автор. арк.: 17,7

Наклад 50 прим.

Друк: ТОВ «ТВОРИ»

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших відомостей.

<https://doi.org/10.31392/VAN-2022.39-42.06>
УДК 94:341.484(=411.16)(477.7)

ГОЛОКОСТ В ЄВРЕЙСЬКИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КОЛОНІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Доценко Віктор Олегович

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та археології,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ
e-mail: dozenkov@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0106-1385>

Сердюк Вікторія Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент, вчитель історії та правознавства,
Ірпінський академічний ліцей «Мрія», м. Ірпінь
<https://orcid.org/0000-0002-7393-5822>

***Анотація.** У статті розглядається історія та особливості реалізації нацистами на окупованих територіях Півдня України програми зі знищення єврейського населення сільськогосподарських колоній. Досліджено методи і прийоми, які застосовували окупанти при втіленні в життя програми масових вбивств євреїв. Окремо проаналізовано участь у ліквідаційних акціях місцевих колаборантів, які працювали в допоміжній поліції та органах управління. Встановлено, що внаслідок нацистського «розстрільного» Голокосту припинили своє існування єврейські сільськогосподарські колонії, які виникли на Півдні України ще в XIX ст. Місцеві єврейські поселення більше не відродились. На місце вбитих колоністів, після визволення радянськими військами цих територій, прибули переселенці з різних районів Російської Федерації. Зміни у національному складі регіону, в яких був зацікавлений комуністичний тоталітарний режим, фактично стали продовженням політики Геноциду. Зберігати пам'ять про масові вбивства євреїв в роки німецько-радянської війни забороняли компартійні органи. На місцях масових вбивств не дозволялося встановлювати пам'ятні знаки, де б згадувалися євреї – жертви Голокосту.*

***Ключові слова:** Голокост, євреї, сільськогосподарські колонії, Південь України.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної тотальної війни Росії проти України, яка супроводжується геноцидом українського народу на окупованих російськими військами українських територіях, нової актуальності набувають події пов'язані з Голокостом, що був здійснений нацистами стосовно євреїв Півдня України. Південь України – поліетнічний край. Тут тривалий час поряд проживають представники різних національностей, які пережили різні історичні перипетії. Серед них і події кривавої німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр. Німецьку окупацію не змогли пережити лише місцеві євреї та роми. Їх нацисти безжально знищили. Методи і прийоми, які застосовував окупант при реалізації власних кривавих планів, залежали від місцевих особливостей. При ліквідації євреїв, жителів сільськогосподарських колоній, нацисти використали масові розстріли. Після цих акцій єврейські колонії більше не відродились. Людство втратило майже столітню історію єврейського селянства України. Змінився національний склад регіону. Щось

подібне намагалися зробити і російські окупанти на території Херсонщини і Миколаївщині. Для сучасних дослідників залишаються спірними питання кількості вбитих євреїв, їх місця поховань, прийоми психологічного насильства, які застосовував окупант, реакції на події місцевого неєврейського населення. Їх потрібно ще детально досліджувати, не дивлячись на значний масив напрацьованої дослідниками Голокосту інформації.

Мета. Виходячи із вище зазначеного, метою нашої статті є намагання звернути увагу на питання ліквідації нацистами населення єврейських сільськогосподарських колоній Півдня України під час німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр., розкриваючи при цьому особливості організації та проведення ліквідаційних акцій, застосуванні нацистами методів і прийомів масового вбивства, реакції жертв та спостерігачів на факти Голокосту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації в Україні нацистами програми ліквідації євреїв та ромів (Голокосту) має довгу історію досліджень. Після завершення Другої світової війни в Радянському Союзі історики не приділяли належної уваги вивченню питання знищення саме радянських євреїв. Державний антисемітизм не передбачав виділення окремо євреїв, як жертв німецьких нацистів. Історики в публікаціях розповідали про факти вбивств та наруги над радянськими людьми, а не окремо євреями, українцями, ромами, поляками. Не наголошувалось і на особливому характері німецької політики стосовно радянських євреїв. Сам термін Голокост радянськими істориками, дослідниками німецько-радянської війни та окупаційного режиму, не використовувався.

Західні дослідники навпаки, виходячи з доступної джерельної бази, описували нацистську політику стосовно євреїв, як акт цілеспрямованого геноциду – Голокосту. Однак жвавий інтерес дослідників, які предметом своїх наукових інтересів вибрали саме Україну, не простежувався. Лише декілька істориків у своїх роботах висвітлювали трагедію українських євреїв. Зокрема, це Ф. Фрідман та Ш. Спектор. З середини 1990-х рр. зацікавлених дослідників побільшало. Про Голокост на території Східної Європи писали К., Беркгоф, М. Дін, В. Лауер, Т. Снайдер [Беркгоф, 2011; Дин, 2008; Лауер, 2010; Снайдер, 2015] та ін.

Зміни у ставленні до дослідження Голокосту в Україні відбулися в середині 1990-х рр. Історики звернулися до питань знищення євреїв в різних регіонах окупованої радянської республіки, участі у вбивствах вермахту чи загонів СС, залучення нацистами до «акцій» місцевих колаборантів. Серед вітчизняних істориків необхідно виділити дослідження О. Захарченка, В. Орлянського, О. Тадеєва, М. Шитюка, та ін. [Захарченко, 2004; Орлянський, Тедеев, 2010; Шитюк, 2008]. З кінця 1990-х рр. організовуються щорічні наукові конференції присвячені питанням Голокосту в Україні. Учасники наукових зібрань сприяли формуванню наукових наративів, основних напрямів з дослідження Голокосту в Україні. Активно працювали з документами краєзнавці та історики. Результатом такої роботи стала поява на початку XXI ст. збірників статей та документів, монографій та науково-публіцистичних нарисів [Винарчук, 2013; Возрождение памяти, 2011; Козирева, Щукін, 1997]. Зокрема, історія Голокосту в Миколаївській області представлена в книзі «Долі євреїв Миколаївщини в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.», де колектив істориків зумів поєднати документальний масив свідчень про Голокост, спогади очевидців, з реконструкцією процесу масового вбивства

[Судьби євреїв Николаевщини, 2012]. У колективній монографії «Голокост в Україні: Райхскомісаріат “Україна”, Губернаторство “Трансністрія”» є окремі сюжети присвячені Голокосту єврейських колоністів у Сталіндорфському районі, а також у колонії Інгулець та навколишніх селах [Круглов, Уманский, Щупак, 2016].

Загалом, не дивлячись на наявність значної кількості публікацій з історії Голокосту на території України, залишилось ще достатньо малодосліджених сюжетів. На цей момент потребують детального дослідження питання окупаційної політики нацистів у південноукраїнському регіоні, зокрема, політика щодо знищення євреїв-колоністів.

Виклад основного матеріалу. Війну жителі єврейських колоній Півдня України зустріли, як і більшість радянських громадян. Чоловіків призовного віку забрали на фронт по мобілізації, жінок, дітей та літніх людей залучали до сільськогосподарських робіт, будівництва оборонних споруд. Про евакуацію вглиб радянської території влада навіть не вела розмов. Євреї регіону, як і більшість місцевих жителів опинились у ситуації інформаційного вакууму. Ні радіо, ні преса не повідомляли про катастрофу на німецько-радянському фронті та швидкий наступ нацистів. Тільки на початку серпня, коли німецькі війська підходили до регіону, влада заговорила про необхідність виїзду з колгоспів. В колонію Інгулець на початку серпня 1941 р., за декілька днів до приходу німців, приїхав один з керівників Широковського району Дніпропетровської області з дозволом на початок евакуації [Пасик, 2018, с. 131].

Виступ партійця викликав серед місцевих колоністів жваві дискусії з приводу евакуації. Одні говорили про досвід 1918 р., про інтелігентних, порядних німців, які забезпечували в той час порядок і роботу. Інші розповідали про німецьку політику стосовно євреїв у Польщі та вже на окупованих радянських територіях. Частина мешканців колонії зібралась і виїхала, однак їх на переправах наздогнали німці і вони повернулись назад. Ще частина євреїв не змогла залишити свої міста і села через відсутність фінансово-технічних можливостей для евакуації на Схід. Подібну ситуацію з евакуацією жителів сільськогосподарських поселень Півдня України переживали всі єврейські села.

Питання евакуації євреїв, кількості тих, кому вдалося виїхати углиб СРСР і тих, хто залишився, на зараз залишається дискусійним. Дослідники наводять різні дані. Ми підтримуємо цифри, які наводять місцеві історики, зокрема, Ю. Ляховицький. Він вважає, що в регіоні Миколаєва-Херсона залишилось під окупацією близько 70 % євреїв. Його підтримує і П. Дітер [Шитюк, 2008; Дітер, 2015, с. 44].

Німці швидко окупували регіон. 16 серпня 1941 р. в колонію Інгулець, зайшли передові піхотні підрозділи. Упродовж 14-20 серпня 1941 р. було окуповано Сталіндорфський район. Протягом вересня-жовтня 1941 р. німці зайняли більшість районів Півдня України, де існували єврейські села.

Першим кроком окупаційної влади стала реєстрація всього населення. За допомогою новостворених органів управління її провели упродовж вересня-жовтня 1941 р. Всіх євреїв поселень примусили носити пов'язку з зіркою Давида, як розпізнавальний знак. Подібну практику нацисти вже застосовували до євреїв окупованої Польщі. Крім того для єврейського населення запроваджувалась комендантська година, євреям заборонялося відвідувати лікарні та медичні

амбулаторії, їх дітей виключили з місцевих шкіл. Повсюди запроваджувалась примусова безоплатна праця. За даними Р. Шляхтича, у поселеннях Сталіндорфського району, після появи у них німців, євреї ще деякий час працювали в місцевих колгоспах [Шляхтич, 2019, с. 194]. Періодично проводились акції з «експропріації» домашнього краму, одягу та цінностей.

Паралельно проводились заходи антисемітської пропаганди. Євреїв звинувачували у співпраці з більшовиками, використанні праці місцевих жителів для власного збагачення. Окупаційна влада готувала місцеве населення до майбутніх ліквідаційних акцій. Необхідно зазначити, що антисемітська пропаганда нацистів вплинула на свідомість радянських людей. Вони пережили складні і криваві 1930-ті рр., коли страх, сльози і відчай стали частиною життя більшості. Життя простого радянського громадянина постійно супроводжували арешти, позасудовий терор, покарання без скоєння злочину, доноси, колективна відповідальність, а також масові страти. Зникнення знайомих, сусідів, близьких стали буденністю. Про ставлення радянських громадян до влади ілюструє уривок зі звіту в Центральний штаб партизанського руху К. Метте: «З огляду на настрої населення, неможливо було в агітаційній роботі відкрито й прямо захищати євреїв, тому що це, безумовно, могло викликати негативне ставлення до наших листівок з боку наших, по-радянськи налаштованих людей, близьких нам» [Орлянський, Тедеев, 2010, с. 19].

Нацисти в своєрідний спосіб намагалися пояснити людям причини їх поневірянь та горя. Вони зазначали, що всі біди походять від «жидо-більшовиків», які, створиши Радянський Союз, знуцаються з простого люду. Як наголошує Т. Снайдер: «Якщо Радянський Союз був лише єврейською імперією, то, звичайно [...] у більшості радянських людей не було причин його захищати» [Пасик, 2018, с. 299]. За такою логікою, ні комуністів, ні комсомольців, ні активістів, ні євреїв не слід було жаліти – їх потрібно було знищити. Щоб людям стало легше жити, німці та місцева поліція зобов'язувалися зробити за них цю брудну роботу.

Напевне, саме тому місцеві колаборанти так активно долучалися до ліквідаційних акцій, організованих німецьким командуванням. Хоча, як зазначають Р. Брандон і В. Лауер, українське селянство Центральної та Південної України не виявляло в період нацистської окупації негативного ставлення до євреїв і утримувалось від агресії проти них, навіть тоді, коли айзанцкоманди намагалися його розпалювати [Брандон, Лауер, 2015, с. 29].

Німецький геноцид євреїв на окупованих радянських територіях мав характер «розстрільного», миттєвого. Більшість євреїв вбили в перші дні окупації в ярах і лісах, просіках біля їх колоній та містечок. Лише горстку залишили для обслуговування нацистської економіки окупованого регіону. Як правило, це були місцеві майстри, яких нацисти залучали для обслуговування військ, ремонту військової техніки чи до робіт з відновлення підприємств, будівництва шляхів. Їх шлях до смерті розтягнувся на кілька місяців, а може рік. Подібні трудові табори існували в с. Любимівка й с. Авдотіївка на Дніпропетровщині. Євреїв, які проживали в трудових таборах, погано годували, тут панувала страшна антисанітарія, періодично влаштовувались показові катування в'язнів та вбивства. Дана практика сягає виголошеної в серпні 1941 р. командиром айзанцгрупи Ц О. Рашем пропозиції щодо «знищення євреїв працею», тобто використання їх на примусових роботах аж до смерті [Дітер, 2015, с. 52].

Загалом, розстріл євреїв в перші місяці окупації вписувався у нацистську антисемітську та антикомуністичну політику, яку реалізовували в межах «політики охорони окупованих територій».

Масові розстріли відбувалися упродовж серпня-жовтня 1941 р. Наприкінці липня 1941 р., після відвідин Г. Гімлером Західної України, окремі частини СС та місцева поліція розпочали реалізацію програми «остаточного вирішення». Процедура знищення євреїв була підготовлена раніше і розписана у відповідних інструкціях для очільників зондеркоманд та місцевих адміністрацій. Євреїв збирали в одному місці нібито для перевірки документів або переселення до трудових таборів, чи в іншу місцевість. Далі їх під конвоєм вели на місце страти, де їх, як правило, роздягали, а потім розстрілювали невеликими групами до 30 осіб. Місця поховань готувались або місцевими, або і майбутніми жертвами. Дітей та вагітних знищували з особливою жорстокістю. Їх засипали живими в ямах, забивали камінням, палицями. Непоодинокими були і випадки статевих злочинів перед вбивством. Місця вбивств деякий час охороняли місцеві поліцаї або німці. Після страти проводились перевірки серед жителів сіл, з метою виявлення можливих втікачів.

18 серпня 1941 р. одразу після окупації Снігурівського району підрозділом СС у колоніях Нагартавська, Романівська, Ершмайська та Молотовська було проведено каральну акцію зі знищення 4900 місцевих колоністів-євреїв [Міронова, 2006, с. 60]. 14 вересня 1941 р. за розпорядженням начальника Березнегуватської районної управи Бауера всіх євреїв колонії Нагартав під приводом необхідності здійснення перепису зібрали в приміщенні клубу. Наступного дня їх всіх розстріляли з автоматів. За свідченням вцілілого В. Тицького, дітей солдати наколювали на багнети і кидали до яру. Вчительку С. Станішевську забили до смерті камінням. Врятуватися вдалось одиницям. Зокрема, Б. Кацу, який втратив під час розстрілу всю сім'ю [Гриневич, 2004, с. 25].

До масових акцій залучались і німецькі колоністи, які проживали поруч у сусідніх селах з євреями. Під керівництвом раштадтської комендатури знаходились загони колоній Раштадт, Мюнхен, Михайлівка та хуторів Нова Америка і Богданівка, що включали до трьохсот фольксдойче [Козирева, 2002, с. 154]. Вони охороняли приречених на смерть євреїв, транспортували їх до місця страти та приймали активну участь у масових вбивствах. Як згадують вцілілі євреї під час масових розстрілів в околицях села Градівка на Миклолаївщині, в «акції» брали участь фольксдойче з колоній Раштадт та Мюнхен. При організації масових вбивств нацисти застосували «конвеєрний» метод. Людей роздягали, потім вели до краю шахт з видобутку глини і тут розстрілювали впритул з автоматів. Після наповнення шахти, трупи обливались керосином і спалювались. Загалом нацисти вбили близько 7 тис. осіб [Черная книга, 1991, с. 88-89].

Загін «самооборони» хутора Нова Америка, до якого входили 32 колоніста, упродовж жовтня 1941 р. – січня 1942 р. приймав участь в акціях масового вбивства євреїв на Миколаївщині: у Веселинівському районі біля села Подоляка і Суха Балка вбито 300 осіб, за с. Степанівка – 360 осіб, поблизу хутора Ново-Ільїнка – 180; у Вознесенському районі за с. Ястребинове й хутором Бабина Балка вбито по 600 осіб, біля хутора Нова Америка – 300 осіб; у Доманівському районі за с. Шевченко –

250 осіб, с. Нова Умань – 100 осіб, біля свинорадгоспу «Суша Балка» – 350 євреїв [Козирева, 2002, с. 154].

Гетто в класичному європейському варіанті на Півдні України не створювали. Більшість євреїв нацисти розстріляли в перші місяці окупації. Лише на півночі Миколаївщини та півдні Дніпропетровщини, де існували єврейські сільськогосподарські колонії, деякий час проіснували гетто. Зокрема гетто існували в Кривому Озері, Мостовому, Готлі (Первомайську). На Дніпропетровщині нацисти створили 6 гетто, 4 з них у місцевих селах: с. Нововітебське, с. Кам'янка, с. Інгулець та у с. Фрайдорф. Гетто були відкритого типу, тобто єврейські родини мешкали у якійсь частині села, але вона не була огорожена, як у містах. Одним з найбільших було гетто у колонії Інгулець [Шляхтич, 2019, с. 194]. В деяких селах створювались тимчасові табори для накопичення євреїв, з метою майбутнього знищення.

Загалом, за зібраними даними різних істориків – дослідників Голокосту, в Калініндорфському районі окупанти по звичаю вбили 5,5 тис. жінок, дітей та літніх людей, [Шайкин, 2005, с. 189] в Березнегуватському районі Миколаївської області упродовж 1941 – 1944 р. вбито 1975 осіб, з них 93% склали євреї, [Міронова, 2006, с. 60] у Баштанському районі в колоніях Новополтавка, Добринська та Єфінгар у вересні 1941 р. вбито 2197 осіб.

Висновки. Масові вбивства євреїв сільськогосподарських колоній Півдня України нацистські окупанти здійснили упродовж серпня-жовтня 1941 р. Упродовж наступного періоду окупації нацисти та їх посібники проводили пошуки і знищення вцілілих євреїв. Сільськогосподарські єврейські колонії, які існували в регіоні ще з XIX ст. припинили своє існування і більше не відродились у післявоєнні роки. На місце євреїв компартійний режим направляв переселенців з Російської Федерації. Зокрема, в колонії Снігурівського району після війни переселяли жителів Краснодарського краю.

Список використаних джерел та літератури

- Арад, Й., 2007. *Катастрофа євреїв на окупованих територіях Советского Союза (1941 – 1945)*, Днепропетровск-Москва.
- Беркгоф, К., 2011. *Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою*, Київ: Критика.
- Брандон, Р., Лауер, В., 2015. *Шоа в Україні: історія, свідчення, увічнення*, Київ: Дух і Літера.
- Винарчук, Т. В., 2013. Жертви окупаційної влади території Запорізької області в роки Другої світової війни, *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, XXXV, 149-156.
- Возрождение памяти: воспоминание свидетелей и жертв Холокоста, 2011. Днепропетровск: Центр «Ткума», 4.
- Гриневич, Е. В., 2004. Холокост на Николаевщине, *Еврейское население на Николаевщине. Сборник документов и материалов*, т. 2, 19-26.
- Дин, М., 2008. *Пособники Холокоста: Преступление местной полиции Белоруссии и Украины, 1941 – 1944 гг.*, С.-Петербург: Академический проект.
- Дітер, П., 2015. Масове вбивство українських євреїв за німецької військової адміністрації і в Рейхкомісаріаті Україна, *Шоа в Україні: історія, свідчення, увічнення*, Київ: Дух і Літера, 41-113.
- Захарченко, О. О., 2004. Німецько-румунський окупаційний режим на території Миколаївщини, *Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941 – 1944*, Миколаїв, 138-171.
- Козирева, М. Е., Щукін, В. В., 1997. Доля євреїв Миколаївщини в період фашистської окупації, *Первые Запорожские еврейские чтения «Еврейское население Юга Украины»: Доклады и сообщения*, 124-127.

Козирева, М., 2002. Участь німецьких колоністів у масовому знищенні єврейського населення на території Миколаївщини під час фашистської окупації, *Шестые Запорожские еврейские чтения*, 153-156.

Круглов, А., Уманский, А., Щупак, И. 2016. *Холокост в Украине. Рейхскомиссариат «Украина», Губернаторство «Транснистрия»*, Дніпро: Украинский институт Холокоста изучения «Ткума».

Лауер, В., 2010. *Творення нацистської імперії та Голокост в Україні*, Київ: Зовнішторгвидав.

Міронова, І., 2006. Трагедія єврейського населення Миколаївщини в добу Великої Вітчизняної війни, *Десятые Запорожские еврейские чтения*, 57-65.

Орлянський, В. С., Тедеев, О. С., 2010. *Місцеві органи управління в період німецької окупації на Запоріжжі (1941 – 1943 рр.)*, Київ: Центр учбової літератури.

Пасик, Я., 2018. Последние дни еврейской земледельческой колонии Ингулец, *Историчні мідраші Північного Причорномор'я*, 7, т. 1, 129-151.

Снайдер, Т., 2015. *Кровавые земли: Европа между Гитлером и Сталиным*, Киев: Дулибы.

Судьбы евреев Николаевщины в период Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг., 2012. Николаев: издатель М. П. Шамрай.

Хонигсман, Я. А., 1998. *Катастрофа еврейства Западной Украины: Евреи Восточной Галиции, Западной Волыни, Буковины и Закарпаття в 1933 – 1945 гг.*, Львов.

Черная книга, т. 1, 1991. Запорожье.

Шайкин, И., 2005. Калининдорфский еврейский национальный район, *Избранные труды Запорожских еврейских чтений*, 186-190.

Шитюк, М. М., 2008. *Геноцид проти євреїв Південної України в роки німецько-румунської окупації (1941 – 1944 рр.)*, Миколаїв.

Шляхтич, Р., 2019. Голокост у сільській місцевості Дніпропетровської області (за матеріалами свідчень очевидців з архіву Yahad-In Unum), *Roxolania Historica*, 2 (17), 188-198.

Шоа в Україні: історія, свідчення, увічнення, 2015. Київ: Дух і Літера.

References

Arad, I., 2007. *Katastrofa evreev na okkupirovannyh territoriyah Sovetskogo Soyuz (1941 – 1945) [Catastrophe of the Jews in the occupied territories of the Soviet Union (1941 – 1945)]*, Dnipropetrovsk-Moscow. [in Russian].

Berkhof, K., 2011. *Zhnyva rozpachu. Zhyttia i smert v Ukraini pid natsyistskoiu vladoiu [Harvest of despair. Life and death in Ukraine under Nazi rule]*, Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].

Brandon, R., Lauer, V., 2015. *Shoa v Ukraini: istoriia, svidchennia, uvichnennia [The Shoah in Ukraine: history, testimony, perpetuation]*, Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Chernaya kniga, t. 1, 1991. Zaporizhzhia. [in Russian].

Din, M., 2008. *Posobniki Holokosta: Prestuplenie mestnoj policii Belorussii i Ukrainy, 1941 – 1944 gg. [Collaborators of the Holocaust: The crime of the local police in Belarus and Ukraine, 1941 – 1944]*, St. Petersburg: Akademicheskij projekt. [in Russian].

Diter, P., 2015. *Masove vbyvstvo ukrainskykh yevreiv za nimetskoj viiskovoi administratsii i v Reikhkomisariati Ukraina [Mass murder of Ukrainian Jews under the German military administration and in the Reich Commissariat of Ukraine]*, *Shoa v Ukraini: istoriia, svidchennia, uvichnennia*, Kyiv: Dukh i Litera, 41-113. [in Ukrainian].

Grinevich, E. V., 2004. *Holokost na Nikolaevshine [Holocaust in Mykolaiv region]*, *Evrejskoe naselenie na Nikolaevshine. Sbornik dokumentov i materialov*, t. 2, 19-26. [in Russian].

Honigsman, Ya. A., 1998. *Katastrofa evrejstva Zapadnoj Ukrainy: Evrei Vostochnoj Galicii, Zapadnoj Volyni, Bukoviny i Zakarpattya v 1933 – 1945 gg. [The catastrophe of the Jews of Western Ukraine: the Jews of Eastern Galicia, Western Volhynia, Bukovina and Transcarpathia in 1933 – 1945]*, Lviv. [in Russian].

Kozyrieva, M. E., Shchukin, V. V., 1997. *Dolia yevreiv Mykolaivshchyny v period fashyistskoi okupatsii [The fate of the Jews of the Mykolaiv region during the fascist occupation]*, *Pervye Zaporozhskie evrejskie chteniya «Evrejskoe naselenie Yuga Ukrainy»: Doklady i soobsheniya*, 124-127. [in Ukrainian].

Kozyrieva, M., 2002. *Uchast nimetskykh kolonistiv u masovomu znyshchenni yevreiskoho naselennia na terytorii Mykolaivshchyny pid chas fashyistskoi okupatsii [The participation of German colonists*

in the mass extermination of the Jewish population on the territory of the Mykolayiv region during the fascist occupation], *Shestye Zaporozhskie evrejskie chteniya*, 153-156. [in Ukrainian].

Kruglov, A., Umanskij, A., Shupak, I. 2016. *Holokost v Ukraïne. Rejhskomissariat «Ukraïna», Gubernatorstvo «Transnistriya»* [Holocaust in Ukraine. Reichskommissariat "Ukraine", Governorate "Transnistria"], Dnipro: Ukrainskij institut Holokosta izucheniya «Tkuma». [in Ukrainian].

Lauer, V., 2010. *Tvorennia natsystsoï imperii ta Holokost v Ukraïni* [Creations of the Nazi Empire and the Holocaust in Ukraine], Kyiv: Zovnishtorhvydav. [in Ukrainian].

Mironova, I., 2006. Trahediiia yevreiskoho naselennia Mykolaivshchyny v dobu Velykoi Vitchyznianoi viiny [The tragedy of the Jewish population of the Mykolaiv region during the Great Patriotic War], *Desyatye Zaporozhskie evrejskie chteniya*, 57-65. [in Ukrainian].

Orlianskyi, V. S., Tedeiev, O. S., 2010. *Mistsevi orhany upravlinnia v period nimetskoï okupatsii na Zaporizhzhzi (1941 – 1943 rr.)* [Local governing bodies during the German occupation of Zaporozhye (1941 – 1943)], Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

Pasik, Ya, 2018. Poslednie dni evrejskoï zemledelcheskoï kolonii Ingulec [The last days of the Jewish agricultural colony Ingulets], *Istorychni midrashi Pivnichnoho Prychornomoria*, 7, t. 1, 129-151. [in Russian].

Shajkin, I., 2005. Kalinindorfskij evrejskij nacionalnyj rajon [Kalinindorf Jewish National District], *Izbrannye trudy Zaporozhskih evrejskikh chtenij*, 186-190. [in Russian].

Shliakhtych, R., 2019. Holokost u silskii mistsevosti Dnipropetrovskoi oblasti (za materialamy svidchen ocheyvidtsiv z arkhivu Yahad-In Unum) [The Holocaust in the countryside of the Dnipropetrovsk region (based on eyewitness accounts from the Yahad-In Unum archive)], *Roxolania Historica*, 2 (17), 188-198. [in Ukrainian].

Shoa v Ukraïni: istoriia, svichennia, uvichnennia, 2015. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Shytiuk, M. M., 2008. *Henotsyd proty yevreiv Pivdennoi Ukraïny v roky nimetsko-rumunskoi okupatsii (1941 – 1944 rr.)* [Genocide against the Jews of Southern Ukraine during the German-Romanian occupation (1941 – 1944)], Mykolaiv. [in Ukrainian].

Snajder, T., 2015. *Krovavye zemli: Evropa mezhdū Gītlerom i Stalinyū* [Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin], Kyiv: Duliby. [in Russian].

Sudby evreev Nikolaevshiny v period Velikoj Otechestvennoj vojny 1941 – 1945 gg., 2012. Mykolaiv: izdatel M. P. Shamraj. [in Russian].

Vozrozhdenie pamyati: vospominanie svitatelej i zhertv Holokosta, 2011. Dnepropetrovsk: Centr «Tkuma», 4. [in Russian].

Vynarchuk, T. V., 2013. Zherty okupatsiinoï vlady terytorii Zaporizkoi oblasti v roky Druhoi svitovoi viiny [Victims of the occupation authorities of the territory of the Zaporizhzhia region during the Second World War], *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, XXXV, 149-156. [in Ukrainian].

Zakharchenko, O. O., 2004. Nimetsko-rumunskiy okupatsiinyi rezhym na terytorii Mykolaivshchyny [The German-Romanian occupation regime on the territory of Mykolaiv Oblast], *Mykolaivshchyna v roky Velykoi Vitchyznianoi viiny: 1941 – 1944*, Mykolaiv, 138-171. [in Ukrainian].

THE HOLOCAUST IN THE JEWISH AGRICULTURAL COLONIES OF SOUTHERN UKRAINE

Viktor Dotsenko

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of World History and Archeology,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

Viktoriiia Serdiuk

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Teacher of History and Jurisprudence,
Irpın Academic Lyceum "Mriya", Irpin

Abstract. *The article examines the history and specifics of the Nazis' implementation of the program to exterminate the Jewish population of agricultural colonies in the occupied territories of Southern Ukraine. The methods and techniques used by the occupiers in implementing the program of mass murder of Jews were studied. The participation in the liquidation actions of local collaborators who worked in the auxiliary police and administrative bodies was analyzed separately. It has been established that as a result of the Nazi "shooting" Holocaust, the Jewish agricultural colonies that arose in the South of Ukraine in the 19th century*

ceased to exist. Local Jewish settlements were no longer revived. After the liberation of these territories by the Soviet troops, settlers from various regions of the Russian Federation came to replace the murdered colonists. Changes in the national composition of the region, in which the communist totalitarian regime was interested, actually became a continuation of the Genocide policy. Communist authorities forbade the memory of mass murders of Jews during the German-Soviet war. At the places of mass murders, memorial signs were not allowed to commemorate the Jewish victims of the Holocaust.

Keywords: *Holocaust, Jews, agricultural colonies, Southern Ukraine.*